

Democratie college 9

Petra Bolhuis

www.maieutiek.nl

2025

1

Twee basismodellen

Alle problemen die Tocqueville herkent in de democratie vat hij uiteindelijk samen in twee uitersten waarin de democratie kan vervallen:

- **Tirannie van de meerderheid:** waarbij minderheden hun stem wordt ontnomen met een beroep op vrijheid en gelijkheid van de winnende partij.
- **Mild despotisme:** waarbij vrijheid bestaat uit het allemaal gelijkelijk ondersteund worden of willen worden in het verschillend zijn. De overheid is voor ons verantwoordelijk vóór de wieg tot na het graf. Ook voor democratische deelname van eenieder.

2

Tirannie van de meerderheid

'In onze tijd is de vrijheid van associatie een noodzakelijke waarborg geworden tegen de tirannie van de meerderheid. Wanneer in de Verenigde Staten een partij dominant is geworden, gaat alle staatsmacht in haar handen over; haar intieme vrienden krijgen alle ambten en beschikken over alle georganiseerde krachten. Daar de voortreffelijkste mannen van de tegenpartij de hindernis die hen van de macht scheidt, niet kunnen nemen, moeten zij daarbuiten een plek vinden; de minderheid moet al haar morele kracht aanwenden tegen de materiële macht die haar onderdrukt. (...) er zijn geen landen waar associaties noodzakelijker zijn om het despotisme van partijen of de willekeur van de vorst te verhinderen, dan landen waar het sociale bestel democratisch is. Bij aristocratische naties vormen de lagere echelons natuurlijke associaties die machtsmisbruik tegengaan. In landen waar dergelijke associaties niet bestaan, en waar particulieren niet kunstmatig en tijdelijk iets kunnen oprichten wat daarop lijkt, zie ik geen dam meer tegen allerhande tirannieën en kan een groot volk ongestraft worden onderdrukt door een handvol rebellen of door één enkele man.'(T. 211/212)

Mild despotisme

'Boven hen torent een immense en beschermende macht uit die zich als enige belast met de zorg voor hun genietingen en het toezicht op hun lot. Zij is absoluut, nauwkeurig, regelmatig, vooruitziend en zachtmoedig. Zij zou op het vaderlijk gezag lijken als zij, evenals dat gezag, tot taak zou hebben de mensen voor te bereiden op de volwassenheid, maar zij probeert juist niets anders te doen dan hen onherroepelijk in hun kindertijd vast te houden; zij ziet graag dat de burgers genieten, mits zij alleen maar aan genietingen denken. Zij werkt met genoeg aan hun geluk, maar wil er de enige vertegenwoordiger en de enige scheidsrechter van zijn; zij biedt hun veiligheid, kent en regelt hun behoeften, vergemakkelijkt hun genoegens, zorgt voor hun voornaamste zaken, staat aan het hoofd van hun nijverheid, regelt hun erfopvolging, verdeelt hun erfenissen; waarom kan zij hun niet volledig de moeite van het denken en de last van het leven besparen? Zo maakt zij het gebruik van de vrije wil elke dag minder nuttig en zeldzamer; zo dringt zij de wil binnen een kleinere ruimte terug en neemt zij geleidelijk elke burger zelfs het gebruik van zijn eigen vermogens af. De gelijkheid heeft de mensen op al deze dingen voorbereid: zij heeft hen ertoe gebracht ze te ondergaan en vaak zelfs als een weldaad te beschouwen.'(T. 748)

Onnadenkende meerderheid

“Terwijl aristocratische naties niet voldoende gebruikmaken van algemene ideeën en daarvoor dikwijls een ondoordacht misprijzen aan de dag leggen, zijn democratische volken daarentegen altijd bereid dergelijke ideeën te misbruiken en er zonder terughoudendheid in vuur en vlam voor te raken.”(457)

“Met de opvattingen van het grootste aantal achter zich en gesterkt door zijn medewerking, veroorloven zij zich dingen waarover een Europeaan, die toch wel gewend is aan het schouwspel van de willekeur, zich nog verbaast. Zo leidt de vrijheid tot gewoonten die haar ooit fataal kunnen worden.”(276)

De *bullshitter* en de tirannie van de meerderheid

- De *bullshitter* doorkruist alle ingewikkelde en trage besluitvorming waar de democratie bol van staat.
- Hij prikt de pogingen van andere politici om de meerderheid te paaien door als onechte verkiezingspraat.
- “De *bullshitter* is namelijk bij uitstek in staat te zijn wat een flink deel van de kiezers in westerse samenlevingen verlangt van zijn politici: authentiek, dominant en autoritair.” (Rob Wijnberg in de Correspondent)

De Dijn* noemt liberalisme antidemocratisch als tirannie van minderheid

‘Huidige liberalen zullen zichzelf niet gauw antidemocraat noemen. Maar vanuit de liberale doctrine is de macht bij bedrijven komen te liggen. En het moderne bedrijfsleven is zelf zeer antidemocratisch. Hoe zie jij dat?’

‘Kijk, de liberale beweging heeft zich op een gegeven moment verzoend met de democratie. Maar ze blijven toch vasthouden aan het idee dat er iets problematisch is met democratische meerderheden, en dat hun macht aan banden gelegd moet worden. Dat wordt opnieuw vooral gelegitimeerd met een verwijzing naar het beschermen van minderheidsgroepen. Maar in de praktijk zorgt het aan banden leggen van die meerderheden er vooral voor dat je macht geeft aan sterke privéspelers. Bedrijven zijn daar de grootste voorbeelden van. Dat zit in het dna van het liberalisme, en je ziet het aan hoe Nederland bestuurd wordt.’ (bron zie linkje naar de correspondent op website)

*Annelien de Dijn is hoogleraar moderne politieke geschiedenis in Utrecht

Kruiter en Blokker zien het als onbedoeld en onvoorzien

- *‘Centralisering en bureaucratisering als voornaamste kenmerken van de democratische overheid en individualisme als voornaamste kenmerk van de democratische samenleving versterken elkaar en zijn er de voornaamste oorzaak van dat beleidsprincipes en doelstellingen resulteren in onverwachte politieke effecten die het democratisch vermogen van de samenleving, uitgedrukt in welbegrepen eigenbelang, aantasten.’ (K blz. 311)*

Populisme

Tirannie van de meerderheid of mild despotisme?

Populisme richt zich slechts op één aspect van de samenleving, namelijk op de relatie tussen burger en politiek. De populistische ideologie draait om de antagonistische relaties tussen drie groepen:

- het 'volk',
- de 'elite'
- 'gevaarlijke anderen'.

De stem van het volk wordt in het populisme zelden door het volk verwoord. De partijen zelf scharen zich weer in het top-down model. (v.b. PVV kent geen inspraak van leden)

'Het moet maar eens gezegd worden', suggereert een taboe dat doorbroken moet worden en een roep om vrijheid. Het Europese populisme blijft echter binnen het top down model en het mild despotisme: het betreft altijd een zaak waar de overheid wel verantwoordelijk voor is en blijft.

Minderheden eisen ruimte op maar zijn niet perse democratischer

- De bewegingen die ruimte vragen voor specifieke groepen en doelen: zwarten, vrouwen, homo's, ouderen enz. strijden niet als vanzelf voor meer democratie.
- Sommige bewegingen beroepen zich op korte termijn eigen belang en lijken meer op *politics of the household*.
- *Ze kunnen aansluiten bij wat Tocqueville tirannie van de meerderheid noemt, maar ook bij het mild despotisme.*

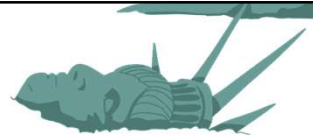
Tegen tirannie van de meerderheid

‘Wanneer ik dus weiger te gehoorzamen aan een onrechtvaardige wet, ontzeg ik de meerderheid niet het recht om te bevelen; ik teken alleen tegen de soevereiniteit van het volk beroep aan bij de soevereiniteit van het mensenras. Er zijn mensen die niet zijn teruggedeeind voor de uitspraak dat een volk, in zaken die alleen dat volk aangaan, de grenzen van de rechtvaardigheid en van de rede niet volledig kan overschrijden en dat men er dus niet voor terug hoeft te schrikken alle macht in handen te leggen van de meerderheid die het vertegenwoordigt. Maar dat is de taal van slaven’ (273)

‘U kunt een vorst gemakkelijk aantonen dat hij niet het recht heeft het belang van de staat aan zijn eigen belang op te offeren. Maar wanneer de meerderheid u onderdrukt, bent u verplicht haar recht te erkennen alvorens het gebruik ervan aan te vallen. De almacht van de meerderheid lijkt mij het ernstigste bezwaar dat men tegen een democratisch staatsbestel kan inbrengen en de bron van de grootste gevaren. (...) In de Verenigde Staten bestrijden de wetten deze tendens niet, maar hebben zij die in het algemeen zoveel mogelijk bevordert.’ (Blz 889 tekstvariant)

Tegen mild despotisme

Mild despotisme is wellicht nog moeilijker te bestrijden dan de meerderheid, omdat het principe dat de overheid voor alles moet zorgen pas gekritiseerd gaat worden wanneer dat niet lukt door tegenstrijdige eisen en de kosten.

Zelfs in de kritiek is mild despotisme aanwezig: ‘Overheid, los dit voor mij op’. Het gevolg is dat er gemakkelijk een mengvorm ontstaat waarbij vanuit een beroep op de overheid (mild despotisme) de minderheden als eerste steun wordt onthouden (tirannie van de meerderheid). De democratie zelf is het slachtoffer.

Voorbeeld is *Eigen welzijn eerst* van R. Van Iperen

'De middenklasse ziet zichzelf niet als een groep die revolutionaire stappen zet. Wat daardoor verraderlijk lang uit beeld is gebleven is dat de grenzen allang verschoven zijn en gedachteloos is genormaliseerd dat twintig jaar gelden als extreem werd beschouwd. De commissie Rechtsstatelijkheid constateerde in 2017 al dat vijf van de dertien (...) verkiezingsprogramma's plannen bevatten die tegen de (...) rechtsstaat ingingen waaronder die van grote partijen als VVD, CDA en PVV.

In 2021 (...) kon de helft van de veertien (...) programma's de minimumtoets niet eens doorstaan. (I. blz 141).

Het is in dit licht interessant dat de discussie zich o.a. in Nederland en Amerika toespitst op de opkomst van links en woke.

Zie voorbeelden bij het bonus materiaal van Trump en Yeşilgöz.

Bedreigt egoïsme of individualisme de democratie?

Egoïsme is een gepassioneerde en overdreven zelfliefde, zegt Tocqueville, waardoor de mens alles slechts aan zichzelf relateert en zichzelf boven iedereen stelt. Bovendien is egoïsme van alle tijden.

Individualisme is iets anders: 'Individualism is a reflective and peaceable sentiment that disposes each citizen to himself from the mass of those like him and to withdraw to one side with his family and friends, so that after having thus created a little society for his own use, he willingly abandons society at large to itself' (voor letterlijke citaten zie Kruiter blz. 98)

Egoïsme leidt ertoe dat mensen zichzelf centraal stellen.

Individualisme leidt ertoe dat mensen een *little society*, een microsamenleving vormen met gelijkgestemden, met mensen die dezelfde belangen delen. Microsamenlevingen bestaan uit clusters vrienden en familie die over hun gezamenlijke belangen waken, bijvoorbeeld een seniorenstad." Het zijn geen slechte egoïstische mensen die de democratie bedreigen. Het is het te ver doorgevoerde, op de korte termijn gebaseerde, individualisme van gelijkgestemden dat de democratie op de spits drijft. (bourgeois)

De democratie zélf moet aangeleerd worden als welbegrepen eigenbelang

'De mens begrijpt de invloed die de welstand van het land op zijn eigen welstand heeft; hij weet dat de wet hem in staat stelt bij te dragen aan het tot stand brengen van deze welstand en hij stelt belang in de voorspoed van zijn land, eerst als iets wat nuttig voor hem is en vervolgens alsof het zijn eigen werk was. Maar soms komt er in het leven van volken een moment waarop de oude gebruiken zijn veranderd, de zeden zijn verwoest, het geloof is geschokt, de glans van de herinneringen is vervaagd, en waarop de verlichting niettemin nog steeds onvolledig is en de politieke rechten slecht gegarandeerd of beperkt zijn. (...) Wat te doen in zo'n situatie? Een stap terugzetten. Maar volken keren evenmin naar de gevoelens van hun jeugd terug als mensen naar de onschuldige voorkeuren van hun kindertijd; zij kunnen die betreuren, maar niet doen herleven. Men moet dus voorwaarts gaan en zich haasten het individuele belang in de ogen van het volk te koppelen aan het landsbelang, want belangeloze liefde voor het vaderland verdwijnt en komt nooit meer terug. (...) maar ik meen wel dat het machtigste, zo niet het enige middel dat ons overblijft om bij de mensen belangstelling voor het lot van hun vaderland te wekken, erin bestaat hen te doen deelnemen aan het landsbestuur. (257/258)